

SUN’IY INTELLEKTNING IQTISODIY BOSHQARUVDAGI ROLI

Kaniyazova Gu’ljamal

Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyotda axborot texnologiyalari va sistemalari

1-kurs magistrant

Annotatsiya: *Ushbu tezisda sun’iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiy boshqaruv tizimidagi o’rni, uning zamonaviy iqtisodiyot rivojiga ta’siri hamda boshqaruv samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi tizimlarning korxonalar va tashkilotlarda qo’llanilishi, ma’lumotlarni qayta ishlash, prognozlash, strategik qarorlar qabul qilish va iqtisodiy xavflarni kamaytirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun’iy intellektning iqtisodiy boshqaruvdagi istiqbollari va mavjud muammolari ilmiy asosda bayon etilgan.*

Kalit soʻzlar: *sun’iy intellekt, iqtisodiy boshqaruv, raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish, iqtisodiy tahlil, boshqaruv samaradorligi, innovatsion texnologiyalar, prognozlash, ma’lumotlar bazasi, strategik qaror.*

KIRISH

XXI asrda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi insoniyat hayotining barcha sohalarida tub o’zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt tizimlarining keng qo’llanilishi iqtisodiy boshqaruv jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqdi. Bugungi kunda dunyo iqtisodiyotida raqobatbardoshlikni ta’minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilishda sun’iy intellekt muhim vosita sifatida namoyon bo’lmoqda.

Sun’iy intellekt inson tafakkuriga xos bo’lgan ayrim funksiyalarni, jumladan, tahlil qilish, o’rganish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi jarayonlarni avtomatik ravishda bajarishga qodir texnologiyalar majmuasidir. U katta hajmdagi ma’lumotlarni qisqa vaqt ichida qayta ishlash imkonini yaratadi. Shu sababli iqtisodiy boshqaruv tizimlarida sun’iy intellektidan foydalanish korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish, bozor holatini tahlil qilish va istiqboldagi iqtisodiy jarayonlarni prognozlashda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi globallashuv davrida iqtisodiy boshqaruv tizimlari tobora murakkablashib bormoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar va tashkilotlardan tezkorlik, aniqlik va samarali boshqaruv talab qilinadi. An’anaviy boshqaruv usullari ayrim hollarda katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlashda yetarli natija bera olmaydi. Sun’iy intellekt esa iqtisodiy ma’lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilib, eng maqbul boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Bu esa iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatini yaratadi.

20-May, 2026-yil

Dunyoning rivojlangan davlatlarida sun'iy intellekt iqtisodiyotning bank-moliya, soliq, logistika, sanoat, savdo va xizmat ko'rsatish kabi ko'plab tarmoqlarida faol qo'llanilmoqda. Masalan, bank tizimlarida sun'iy intellekt mijozlarning moliyaviy holatini tahlil qilish, kredit xavfini baholash hamda firibgarlik holatlarini aniqlashda ishlatiladi. Savdo sohasida esa iste'molchilarning talab va ehtiyojlarini o'rganish orqali marketing strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va resurslarni optimal boshqarishda sun'iy intellekt texnologiyalarining ahamiyati ortib bormoqda.

O'zbekiston ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'lida sun'iy intellekt texnologiyalarini iqtisodiy boshqaruvga joriy etishga alohida e'tibor qaratmoqda. Mamlakatda “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida davlat boshqaruvi, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarni raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa sun'iy intellekt asosidagi boshqaruv tizimlarini rivojlantirish uchun muhim zamin yaratmoqda.

Sun'iy intellektning iqtisodiy boshqaruvdagi ahamiyati nafaqat samaradorlikni oshirish, balki inson omili bilan bog'liq ayrim xatolarni kamaytirish, iqtisodiy xavflarni oldindan aniqlash va strategik rejalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish bilan ham izohlanadi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarni joriy etishda kiberxavfsizlik, malakali mutaxassislar yetishmasligi va texnik infratuzilma bilan bog'liq muammolar ham mavjud.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi sun'iy intellektning iqtisodiy boshqaruv tizimidagi o'rnini o'rganish, uning afzalliklari va amaliy ahamiyatini tahlil qilish hamda zamonaviy iqtisodiyotdagi istiqbollarni yoritishdan iborat.

Asosiy qism

Sun'iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiy boshqaruv tizimiga kirib kelishi boshqaruv usullarining tubdan o'zgarishiga sabab bo'ldi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish, iqtisodiy jarayonlarni prognozlash hamda samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan sun'iy intellekt iqtisodiy boshqaruvning eng muhim vositalaridan biriga aylanmoqda.

Iqtisodiy boshqaruvda sun'iy intellektning asosiy vazifalaridan biri ma'lumotlarni tahlil qilishdir. Hozirgi davrda korxonalar va tashkilotlar faoliyati davomida juda katta hajmdagi iqtisodiy ma'lumotlar shakllanadi. Ushbu ma'lumotlarni inson tomonidan qisqa vaqt ichida to'liq tahlil qilish murakkab hisoblanadi. Sun'iy intellekt esa katta ma'lumotlar bazasini tezkor qayta ishlash orqali iqtisodiy holatni aniq baholash imkonini beradi. Natijada tashkilot rahbarlari real vaziyatga mos strategik qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Sun'iy intellektning iqtisodiy boshqaruvdagi muhim yo'nalishlaridan yana biri prognozlash faoliyatidir. Iqtisodiyotda bozordagi talab va taklifni oldindan aniqlash, narxlar o'zgarishini prognoz qilish hamda moliyaviy xavflarni baholash katta ahamiyatga ega. Sun'iy intellekt algoritmlari avvalgi iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilish orqali kelajakdagi iqtisodiy holat haqida aniqroq taxminlar beradi. Masalan, savdo kompaniyalari

20-May, 2026-yil

iste'molchilarning xarid odatlarini o'rganish asosida qaysi mahsulotlarga talab oshishini oldindan aniqlashi mumkin. Bu esa ortiqcha xarajatlarning kamayishiga va foyda miqdorining oshishiga xizmat qiladi.

Bank-moliya tizimida ham sun'iy intellekt keng qo'llanilmoqda. Bugungi kunda ko'plab banklar mijozlarga xizmat ko'rsatishda avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanmoqda. Chat-botlar, virtual yordamchilar va avtomatik maslahat tizimlari mijozlarga tezkor xizmat ko'rsatish imkonini bermoqda. Bundan tashqari, sun'iy intellekt kredit risklarini baholashda ham muhim rol o'ynaydi. Bank tizimlari mijozlarning moliyaviy tarixini tahlil qilib, kreditni qaytarish ehtimolini oldindan aniqlaydi. Bu esa moliyaviy xavflarni kamaytirishga yordam beradi.

Sun'iy intellekt soliq va davlat moliyasini boshqarishda ham samarali vosita hisoblanadi. Ayrim davlatlarda soliq tizimida sun'iy intellekt orqali noqonuniy moliyaviy operatsiyalar va soliqdan yashirish holatlari aniqlanmoqda. Natijada davlat byudjetiga tushumlarni oshirish va moliyaviy nazoratni kuchaytirish imkoniyati paydo bo'lmoqda. Elektron hukumat tizimlarida ham sun'iy intellekt fuqarolarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlarida sun'iy intellekt asosidagi boshqaruv tizimlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirmoqda. Robotlashtirilgan texnologiyalar yordamida mahsulot ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda. Bu esa inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi va ishlab chiqarish tezligini oshiradi. Masalan, zamonaviy zavodlarda sun'iy intellekt uskunalarning texnik holatini nazorat qilib, nosozliklarni oldindan aniqlash imkonini bermoqda. Shu orqali korxonalar katta iqtisodiy zararlarning oldini olishga erishmoqda.

Logistika va transport tizimlarida ham sun'iy intellektning o'rni ortib bormoqda. Yuk tashish marshrutlarini optimallashtirish, transport oqimini boshqarish va yoqilg'i sarfini kamaytirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanilmoqda. Bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga vaqt va resurslarni tejash imkonini beradi.

Marketing va savdo sohasida sun'iy intellekt iste'molchilarning qiziqishlarini tahlil qilish orqali korxonalariga samarali reklama strategiyalarini ishlab chiqishga yordam bermoqda. Internet do'konlari foydalanuvchilarning avvalgi xaridlariga asoslanib mahsulot tavsiyalarini taqdim etadi. Natijada mijozlar ehtiyojini qondirish darajasi oshadi va savdo hajmi ko'payadi.

Qishloq xo'jaligida ham sun'iy intellektdan foydalanish iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda. Aqlli texnologiyalar yordamida yer holatini tahlil qilish, hosildorlikni prognozlash va suv resurslarini tejash imkoniyati yaratilmoqda. Ayrim davlatlarda sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari yordamida ekinlarning kasallanish holati oldindan aniqlanmoqda. Bu esa hosil yo'qotilishining kamayishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, sun'iy intellektni iqtisodiy boshqaruvga joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Birinchidan, yuqori texnologik infratuzilma va katta moliyaviy xarajat talab etiladi. Ikkinchidan, sun'iy intellekt tizimlarini boshqaradigan malakali

20-May, 2026-yil

mutaxassislar yetishmasligi ayrim davlatlar uchun muammo hisoblanadi. Uchinchidan, kiberxavfsizlik masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Chunki iqtisodiy ma’lumotlarning himoyalansizligi moliyaviy xavflarni yuzaga keltirishi mumkin.

Bundan tashqari, ayrim mutaxassislar sun’iy intellektning keng rivojlanishi natijasida ayrim kasblarga ehtiyoj kamayishini ta’kidlamogda. Ayniqsa, oddiy hisob-kitob va tahlil bilan bog‘liq kasblarda avtomatlashtirish jarayoni kuchaymogda. Shu sababli zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitalini rivojlantirish, raqamli ko‘nikmalarni oshirish va yangi kasblarga moslashish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, sun’iy intellekt iqtisodiy boshqaruv tizimining ajralmas qismiga aylanib bormogda. U iqtisodiy samaradorlikni oshirish, boshqaruv sifatini yaxshilash va strategik rejalashtirish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim omil sifatida xizmat qilmogda. Kelajakda sun’iy intellekt texnologiyalarining yanada rivojlanishi iqtisodiy boshqaruv tizimlarining to‘liq raqamlashtirilishiga olib kelishi kutilmogda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt zamonaviy iqtisodiy boshqaruv tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormogda. Ushbu texnologiya iqtisodiy jarayonlarni tezkor tahlil qilish, boshqaruv samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda strategik qarorlar qabul qilishda katta imkoniyatlar yaratmogda. Ayniqsa, bank-moliya, sanoat, logistika, savdo va qishloq xo‘jaligi kabi sohalarda sun’iy intellektning qo‘llanilishi iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada oshirmogda.

Sun’iy intellekt yordamida katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va prognozlash imkoniyatlari kengayib, iqtisodiy xavflarni kamaytirish hamda bozor talablarini oldindan aniqlash imkoniyati yuzaga kelmogda. Bu esa korxonalar va tashkilotlarning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, sun’iy intellektni iqtisodiy boshqaruvga keng joriy etish uchun zamonaviy texnik infratuzilmani rivojlantirish, malakali mutaxassislarni tayyorlash va kiberxavfsizlikni ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo‘lib qoladi.

Kelajakda sun’iy intellekt asosidagi boshqaruv tizimlarining yanada takomillashuvi iqtisodiy boshqaruvning sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shokirov Sh.Sh., Shokirova D.Sh. Raqamli iqtisodiyotda sun’iy intellektning o‘rni. – 2025. econfseries.com
2. O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti: Raqamli tadbirkorlik va sun’iy intellekt holati. – BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP), 2025.
3. Bobur Toshpo‘latov va boshqalar. Raqamli iqtisodiyot va suniy intellektning o‘zaro integratsiyalashuvi. – 2024.